

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

ISSN 2707-3319 (Online)
ISSN 2616-7689 (Print)

Економіка природокористування і сталий розвиток

Economic

Social

Environment

Environmental Economics and Sustainable Development

№7(26) / 2020

DOI: [https://doi.org/10.37100/2616-7689/2020/7\(26\)/6](https://doi.org/10.37100/2616-7689/2020/7(26)/6)

УДК 338.242 : 364.05

JEL CLASSIFICATION: G 23, O 35

**ОСОБЛИВОСТІ ПОБУДОВИ МОДЕЛІ СОЦІАЛЬНО ОРІЄНТОВАНОЇ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ**

**FEATURES OF CONSTRUCTION OF THE MODEL SOCIALLY ORIENTED NATIONAL
ECONOMY**

Олена ГОЛОВНЯ,

доктор економічних наук, доцент,

Вінницький національний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8396-4846>

Olena GOLOVNYA,

Doctor of Economic Sciences, Associate

Professor, Vinnytsia National Agrarian

University

Ірина КІНАШ,

доктор економічних наук, професор,

Івано-Франківський національний технічний

університет нафти і газу

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5391-6560>

Iryna KINASH,

Doctor of Economic Sciences,

Professor, Ivano-Frankivsk National

Technical University of Oil and Gas

Здійснено аналіз передумов розробки моделі розвитку економіки України в контексті соціальної орієнтованості з урахуванням взаємозумовленого впливу механізму ринкових відносин та економічної політики держави.

Досліджено, що господарський механізм соціально орієнтованої ринкової економіки містить організаційну структуру виробництва (вертикальну та горизонтальну), конкретні форми функціонування економічної системи (державного і недержавного регулювання ринку), а також інституціональну базу (включаючи її законодавчу складову). Визначено, що в умовах побудови нової моделі національної економіки підвищується роль недержавних та благодійних організацій. Виділено роль громадських організацій як одну з найбільш оптимальних правових форм допомоги населенню у вирішенні спільних проблем і відстоюванні спільних інтересів, котра є обов'язковим атрибутом досліджуваної моделі.

Ключові слова: *національна економіка, соціальний розвиток, модель економічного розвитку, громадські організації.*

The background of the development of the model of economic development of Ukraine in the context of social orientation has been analyzed taking into account the interdependent influence of the mechanism of market relations and economic policy of the state.

It is researched that the economic mechanism of socially oriented market economy contains organizational structure of production (vertical and horizontal), specific forms of functioning of economic system (state and non-state regulation of the market), as well as a specific institutional base (including its legislative component). The constituents of the economic system are entities formed by large economic entities (eg financial corporations).

The authors argue that the economic mechanism of a socially oriented national economy is a complex structure and system of interconnections and includes: a) a system of balanced markets; b) public sector of economy; c) large economic structures that fulfill the regulatory role of the state for the economy as a whole and at the same time increase the market sensitivity to medium and long-term programs of its development; d) public sector administrative and production subsystem; e) system of operative state regulation of economy; e) a budget-balancing system with a powerful core; g) regulatory framework governing mid-market processes.

The study states that Ukraine, in rather difficult conditions, produces the parameters of its own national model of socio-economic development for the long term. The country has not yet formulated or implemented an effective model of economic development that would fully reflect its national characteristics and interests and become a macroeconomic basis for effective state regulation

It is determined that in the conditions of construction of a new model of the national economy the role of non-governmental and charitable organizations is increasing. The role of non-governmental organizations, which represent one of the most optimal legal forms to assist citizens in solving their common problems, upholding common interests, is a compulsory attribute of the model of socially oriented national economy.

Key words: national economy, social development, model of economic development, public organizations.

Постановка проблеми. Перехід національного господарства на нову прогресивну модель передбачає формування ефективної державної політики соціально-економічного розвитку. Основою української державності повинна бути соціально орієнтована економіка, яка передбачає поєднання і гармонізацію механізмів ринкового, державного й суспільного регулювання економічних процесів. У будь-якій реформаторській діяльності важливу роль відіграє соціальна компонента, пов'язана з кардинальними змінами в соціальній сфері – створенням ринку житла, наданням платних послуг, розвитком страхової медицини тощо. В Україні після неодноразових економічних реформ очевидно, що для динамічного розвитку і стабілізації економіки немає більш згубної концепції, ніж протиставлення економічних та соціальних завдань. Згідно з таким підходом інвестиції в людину, передусім освіту, охорону здоров'я, спорт, культуру, науку, формування більш високого інтелектуального потенціалу розглядаються як затрати, відрахування з доходів і бюджетних ресурсів сьогодні, не оцінюючи реальну віддачу в майбутньому.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Різним аспектам соціально-економічного розвитку присвячені численні праці вітчизняних науковців, серед яких варто виділити О.В. Гаращука [1], В.І. Куценко [2], В.П. Третяк [3] та інших. Проблеми перспектив економічного розвитку України, пов'язаної з пошуком нової моделі, приділили достатньо уваги С.І. Богуславська [4], К.О. Лантух [5], В.С. Федоришин [6].

Мета статті – аналіз передумов розробки моделі економічного зростання України в контексті соціальної орієнтованості з урахуванням взаємозумовленого впливу механізму ринкових відносин та економічної політики держави.

Виклад основного матеріалу. Україна повинна сформувати власну модель соціально-економічного піднесення на довгострокову перспективу, зосередивши діяльність усіх стейкхолдерів на забезпеченні

реального, якісно нового та ефективного інноваційного типу розвитку.

Перехід до соціально орієнтованої національної економіки забезпечується взаємодією між виробництвом і споживанням за допомогою ринку, державного регулювання і конкретних суспільних інститутів та базується на соціалізованому товарному виробництві. Саме останнє є ще однією передумовою функціонування господарського механізму, вищою стадією товарного виробництва, основу якого становить соціальне партнерство та прогрес. У такому товаровиробництві домінує колективна форма власності у вигляді акціонерної. Відомо, що для простого, класичного і соціалізованого товарного виробництва характерні подібні та відмінні ознаки, у результаті чого виробники благ одночасно є власниками факторів виробництва й учасниками управління виробничим процесом.

Із становленням соціального партнерства відбувається узгодження дій влади, підприємців, найманих працівників та суспільства з питань динаміки оплати праці й виплати соціальних допомог. У соціалізованому товарному виробництві керівну роль відіграють великі підприємства, що використовують сучасні методи управління.

Отже, господарський механізм соціально орієнтованої ринкової економіки містить організаційну структуру виробництва (вертикальну та горизонтальну), конкретні форми функціонування економічної системи (державного і недержавного регулювання ринку), а також інституціональну базу (включаючи її законодавчу складову).

У будь-якій економіці такий механізм можна порівняти з двигуном машини. Його ефективна робота визначається не тільки складовими, але й використанням конкретних регуляторів (рис.). Як видно, регулюючі підсистеми взаємодіють між собою, причому вони можуть бути на ринку або поза сферою дії ринкових сил.

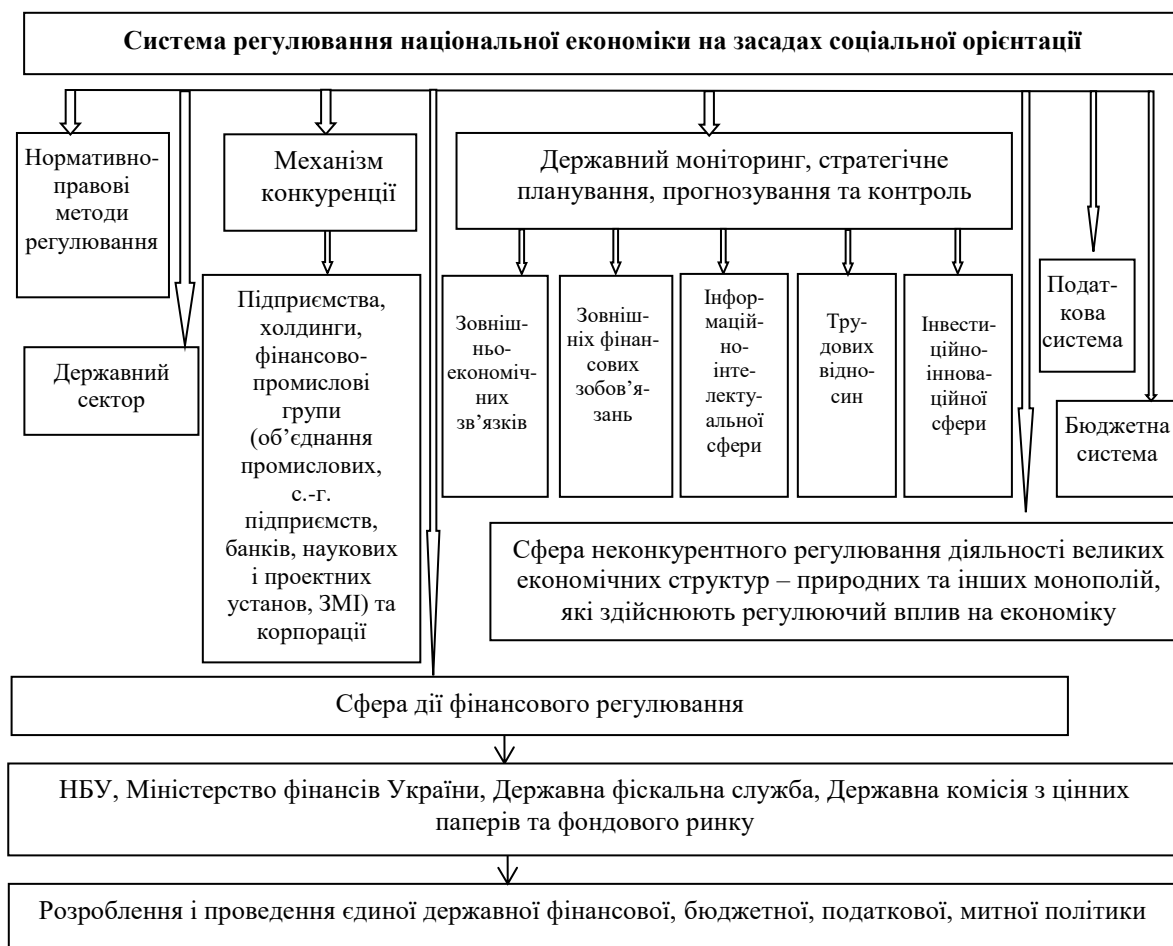

Рис. Взаємозумовлений вплив механізму ринкових відносин та економічної політики держави в соціально орієнтованій національній економіці (розроблено авторами)

До першої категорії відносяться системи, утворені великими економічними структурами (наприклад, фінансово-промисловими корпораціями), які, з одного боку, діють за законами ринку, а з іншого – самостійно регулюють процеси в ринковому просторі. Активним представником фінансово-промислових корпорацій на українському ринку є група компаній «Fozzy Group» – один з чільних українських ритейлерів із понад 680 торговельними об'єктами по всій території держави. Крім торговельних мереж, бізнес-інтереси групи охоплюють виробництво продуктів харчування, банківський та ресторанний бізнеси. Торговельний оборот Fozzy Group 2018 р. порівняно з попереднім збільшився на 26 %.

До другої категорії належать системи державного регулювання ринку, включаючи центральну банківську.

Аналіз господарського механізму свідчить, що в дійсності не існує прямої залежності між конкуренцією та ефективністю ринку, а є лише визначений

оптимум, за яким конкуренція перестає приносити результати, що стимулює виробництво і збут товарів. Наприклад, якщо K – внесок конкуренції в економічну динаміку, S – внесок регулюючих державних факторів, а N – регулюючих недержавних, а $K + S + N = 100$, то оптимальним повинно

бути співвідношення $\frac{K}{S} + N$, тобто $K = K_{ооп}$.

Якщо ступінь конкуренції високий, то параметр $\frac{K}{S} + N$ знижується.

Це відбувається через збільшення питомої ваги великих економічних структур і розширення сфери їх впливу на ринок. Перевага структур забезпечується: широким доступом до джерел фінансування довгострокових програм розвитку; підвищеною можливістю асиміляції і продукування нових технологій та їх упровадження у виробництво; розвитком збутової мережі та інформаційного забезпечення їх використання на розширеному ринковому просторі;

можливістю більш ефективного сприйняття ринкової кон'юнктури.

Проаналізувавши еволюцію ринку, виявлено, що оптимальне співвідношення $\frac{K}{S} + N$ помітно зменшується до повного витіснення конкуренції з економіки. Аналогічна ситуація може виникнути в результаті падіння ресурсного потенціалу. Принципове значення має принцип балансування, тобто врівноваження процесів, що відбуваються в ринковій економіці. Хоча в розвинених країнах можливість досягнення рівноважного ресурсного забезпечення виробництва за рахунок нееквівалентного обміну з іншими державами, а також внутрішнього збільшення податків вичерпала себе, балансувальний процес триває. Так, наприклад, він може мати форму державних субсидій. В умовах соціально орієнтованої економіки практично всі витрати розглядаються як балансувальні, оптимальна частка яких (наприклад, субсидій для підтримки рівня цін у конкретній сфері, інвестицій і витрат на НДДКР, соціальних витрат) не повинна бути нижчою ніж 40 % ВВП. Вона безпосередньо залежить від стану економіки і зростає із збільшенням можливостей держави. У бюджетах передових держав цей показник становить не менше як 35 %, що вважається виправданим із позицій економічної і соціальної ефективності.

Ядром соціально орієнтованої національної економіки є ринкова економіка, головна мета та завдання якої – підвищення ефективності виробництва і прибутку. Ринкова економіка, досягаючи основної мети, певною мірою автоматично вирішує окремі соціальні проблеми – забезпечення зайнятості, виплата заробітної плати за результати праці. Але така економіка основана на конкуренції та її не цікавить соціальна справедливість. Соціальна справедливість і захист забезпечуються державним втручанням в економіку (перерозподіл створених благ, податкова політика, правовий супровід), тобто держава, а не ринкова економіка добровільно повертає її до інтересів суспільства, надає їй статусу соціально орієнтованої. У таких умовах держава часто нехтує економічною ефективністю заради соціального захисту населення. Саме тому одним із важливих критеріїв соціально орієнтованої ринкової економіки є пріоритет соціального захисту і

справедливості заради соціального спокою, що забезпечується реалізацією державної соціальної політики.

Таким чином, господарський механізм соціально орієнтованої національної економіки являє собою складну структуру і систему взаємозв'язків та включає: мережу збалансованих між собою ринків; державний сектор економіки; великі економічні структури, які виконують регульовальну роль держави щодо економіки загалом і одночасно підвищують сприйнятливість ринку до середньо- та довгострокових програм його розвитку; адміністративно-управлінську виробничу підсистему державного сектору; систему оперативного державного регулювання економіки; систему балансування з потужним ядром у вигляді бюджетної сфери; нормативно-правову базу, що регулює внутрішні ринкові процеси.

Україна у досить непростих умовах формує параметри власної національної моделі соціально-економічного розвитку на тривалу перспективу. Досі не розроблено ефективної моделі розвитку економіки, яка б повною мірою відображала її національні особливості та інтереси та була макроекономічною базою ефективного державного регулювання.

Моделювання національної економіки пов'язане зі специфікою макроекономічної політики – урядових структур та інституцій, спрямованої на регулювання економічних процесів з метою забезпечення довгострокового економічного зростання. Основними її формами є кредитна, податкова, грошова, інвестиційна, інноваційна, фінансова, структурна, промислова, наукова, аграрна, антициклічна, кадрова, зовнішньоекономічна, соціальна та екологічна політика. В Україні макроекономічна політика розпочалася з розроблення науково обґрунтованих державних економічних програм.

В умовах побудови нової моделі національної економіки підвищується роль недержавних та благодійних організацій. До недержавного сектору належать громадські, благодійні, релігійні організації чи фонди та фізичні особи, діяльність яких пов'язана з наданням соціальних послуг. Зазначені організації надають освітні послуги, правову, соціально-педагогічну та психологічну допомогу молоді, різну підтримку людям похилого віку, з інвалідністю, тяжкохворим, особам із ВІЛ/СНІД, вимушеним переселенцям, ветеранам АТО та їхнім

сім'ям тощо. Багато цих послуг є безкоштовними, але з появою соціального підприємництва їх перелік може розширюватися, а організації, що їх надають, можуть брати участь у державних закупівлях.

Громадські організації – це одна з найбільш оптимальних правових форм допомоги громадянам у вирішенні їх спільних проблем, відстоюванні спільних інтересів. Їх суттєвою і навіть знаковою особливістю в Україні є фінансова залежність від організацій-донорів.

Діяльність багатьох із них була б неможливою без підтримки міжнародних донорів, зокрема: Friedrich Ebert Stiftung, Konrad Adenauer Foundation, делегації Європейської комісії в Україні, Freedom House, USAID Agency, McArthur Foundation, Міжнародного фонду «Відродження» (фонд Дж. Сороса), Фонду «Євразія», Фонду «Східна Європа», C.S.Mott Foundation, Know-How Fund, World Bank, Міжнародного медіа центру (ММЦ) – Інтерн'юз, Counterpart International, посольств США, Великої Британії, Нідерландів, Канади тощо.

Громадські організації у світі більш відомі як NGO (*англ. non-governmental organization*), українська недержавна (НДО) або неурядова організація (НУО).

Найпоширенішими міжнародними правозахисними неурядовими організаціями є: Amnesty International, Human Rights Watch. Сфера діяльності недержавних організацій в Європі та США охоплює практично всі сфери життя людини – економіку, політику, науку, культуру, освіту. Розгалужена мережа молодіжних, професійних, дитячих, жіночих, ветеранських, релігійних, а також елітарних організацій-клубів, аналітичних або так званих мозкових центрів (*think tank*) тощо створює основу громадянського суспільства, є вирішальним стабілізаційним фактором, гарантом демократичного шляху розвитку.

На початку ХХІ ст. у США функціонує близько 1,4 млн недержавних організацій, тобто на 130 американців припадає одна громадська організація. За даними Центру фундацій (*The Foundation Center*, Вашингтон), на НДО 1999 р. пожертвували 190 млрд дол., з них 50 % – на релігійні організації, решта – освітні, з охорони здоров'я та ін. Без перебільшення можна сказати, що американські недержавні організації – головний компонент демократії в країні.

Українськими громадськими організаціями 2018 р. використано 6 768,1 тис. грн, з яких 4 % становлять витрати на соціальні заходи, а 28,6 % – на благодійну діяльність (табл.).

В умовах такої взаємодії між державою, громадськими організаціями та одержувачами послуг важливе значення має формування цільового капіталу громадських організацій, який може створювати нову модель позабюджетного фінансування суспільно значущих сфер: освіти, науки, охорони здоров'я, культури, спорту, соціальної допомоги. Цей капітал відкриває можливості для суб'єктів, що працюють у зазначених сферах, та акумуляції засобів для вирішення конкретних соціальних проблем. Цільовий капітал виникає за рахунок пожертвувань частини майна, яке передається в довірче управління для отримання доходу і використовується для фінансування статутної діяльності громадської організації. Він сприяє досягненню її фінансової стійкості та реалізації інноваційних проєктів, які потребують довгострокового фінансування. Вкладники в цільовий капітал – це засновники його фондів, бізнесмени, комерційні організації, зарубіжні фонди, випускники вузів.

Спрямування благодійних коштів у соціальні проєкти громадських організацій можна розглядати як соціальні інвестиції у розвиток людських ресурсів, створення нових послуг, відкриття додаткових робочих місць, поліпшення умов життя населення. Такий підхід дає змогу максимально локалізувати соціальне партнерство, тобто наблизити до споживача соціальної послуги, одночасно стимулювати розширення його спектра, гнучкості до інноваційних рішень, конкурентоспроможність. Хоча державний сектор володіє фінансовими важелями та є замовником послуг, основний суб'єкт – це незалежні організації та общини як структури, що забезпечують послуги за місцем проживання. При цьому громадські організації, як правило, самостійно знаходять позабюджетні засоби для своєї діяльності, а якщо отримують кошти від держави, то витрачають їх набагато ефективніше, надають послуги населенню безкоштовно чи за цінами, нижчими від ринкових.

Використання коштів громадських організацій в Україні, 2018 р., тис. грн*

Регіон, область	Усього	У тому числі	
		на соціальні заходи	на благодійну діяльність
Україна	6 768 078,0	271 412,5	1 939 233,9
Вінницька	86 723,1	1 992,9	21 324,1
Волинська	45 377,2	1 619,3	5 099,9
Дніпропетровська	494 327,7	11 925,5	327 330,2
Донецька	202 339,8	12 278,8	20 466,2
Житомирська	28 403,3	1 611,9	2 187,5
Закарпатська	180 005,4	3 177,1	4 496,4
Запорізька	141 224,2	5 416,7	53 020,2
Івано-Франківська	91 764,8	2 362,8	8 944,9
Київська	69 349,4	3 927,4	8 079,1
Кіровоградська	39 185,2	1 572,3	7 904,5
Луганська	66 687,6	1 447,3	6 703,8
Львівська	302 821,2	8 481,2	36 146,0
Миколаївська	79 614,4	4 238,6	4 614,3
Одеська	528 625,0	18 452,3	265 071,3
Полтавська	106 058,9	3 069,1	11 969,6
Рівненська	74 050,2	2 042,8	15 526,8
Сумська	107 105,4	3 576,4	3 669,6
Тернопільська	34 315,8	1 854,9	7 963,7
Харківська	466 087,3	9 276,2	208 627,3
Херсонська	65 031,7	500,3	2 944,9
Хмельницька	38 346,1	892,2	16 438,2
Черкаська	37 384,5	2 947,8	2 843,4
Чернівецька	52 697,1	1 145,7	4 880,5
Чернігівська	48 095,2	2 143,5	8 563,8
М. Київ	3 382 457,5	165 459,5	884 417,7

*Джерело: розроблено авторами за даними [7, 8].

Таким чином відбувається економія коштів споживачів і зменшення витрат держави на соціальні потреби. Споживачі послуг часто стають працівниками і волонтерами цих організацій, відбувається реінтеграція в суспільство.

Зважаючи на потреби населення, основними напрямками діяльності громадських структур може бути зміцнення їх організаційного потенціалу і підтримка благодійних ініціатив місцевого бізнесу. Протягом 2008–2018 рр. їх витрати на благодійну діяльність в Україні зросли у 7 разів.

Формування фондів цих організацій пропонується здійснювати у три етапи, від яких залежатимуть способи реалізації кожного напрямку діяльності.

На першому етапі через неможливість накопичення адекватного капіталу головну роль відіграватиме бюджетне фінансування,

а діяльність зосереджуватиметься на механізмах соціального замовлення і гранту, а також власних немасштабних інфраструктурних проектах. На другому – громадські організації набувають ознак інформаційного центру, що безкоштовно консультуватимуть активістів, а також консалтингового для забезпечення благодійної діяльності бізнесу. Із благодійних внесків сформується постійний фінансовий капітал, одна частина якого передбачена для адміністративних потреб, а інша – розміщуватиметься на депозиті, відсотки за якими спрямовуватимуться на виконання функцій громадських організацій. На третьому етапі їх діяльність у напрямі підтримки благодійних ініціатив бізнесу доцільно організувати на засадах аутсорсингової агенції через утворення госпрозрахункових підприємств, що спеціалізуються на послугах аутсорсингу.

Висновки. Розв'язання наукової проблеми щодо перспектив соціально-економічного розвитку України лежить у площині пошуку нової моделі економічного зростання, важливими атрибутами якої є господарський механізм соціально орієнтованої ринкової економіки. Він включає організаційну структуру виробництва (вертикальну та горизонтальну), конкретні форми функціонування економічної системи (державного і недержавного регулювання ринку), а також інституціональну базу (зокрема, законодавчу складову).

Створення соціально-економічних передумов для залучення громадян, різних соціальних груп і прошарків до процесу реалізації своїх потреб та інтересів є важливим інструментом управління економічними процесами в державі. Взаємодія недержавних організацій і влади може набути ознак системності завдяки механізму соціального замовлення, що є передусім управлінською технологією вирішення соціальних проблем громади шляхом акумулювання коштів місцевого бюджету, підприємств й організацій та розподілу їх на конкурсних засадах серед громадських організацій.

Список використаних джерел

1. Гарашук О.В. Форсайт нових механізмів розв'язання соціоекологічних проблем у контексті сталого розвитку / О.В. Гарашук, В.І. Куценко // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. – 2015. – Вип. 40(3). – С. 11–19. – (Серія «Економічні науки»).

2. Куценко В. Соціальний розвиток у контексті попередження техногенних й екологічних небезпек / В. Куценко, О. Гарашук, Г. Євтушенко // Економіка природокористування і охорони довкілля. – 2017. – № 3. – С. 27–34.

3. Третяк В.П. Аналіз підходів до формування стратегії соціально-економічного розвитку держави / В.П.Третяк, Т.В. Покоłodна // Соціальна економіка. – 2016. – № 2. – С. 151–156.

4. Богуславська С.І. Проблеми фінансування розвитку соціальної сфери міст України / С.І. Богуславська // Вісник Університету банківської справи. – 2015. – № 3. – С. 138–142.

5. Лантух К.О. Особливості бюджетного фінансування соціальних функцій держави на сучасному етапі розвитку України / К.О. Лантух // Бізнес Інформ. – 2018. – № 10. – С. 247–254.

6. Федоришин В.С. Удосконалення фінансування соціального розвитку територіальних громад на засадах реформування комунальної власності / В.С. Федоришин // Вісник Одеського національного університету. – 2015. – Т. 20, вип. 6. – С. 188–192. – (Серія «Економіка»).

7. Орієнтованість на людину – новий етап для розумних міст [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://biggggidea.com/practices/1435>.

8. «Громадський бюджет»: реалізуємо ідеї людей за бюджетні кошти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hadiachnews.com.ua>.

References

1. Harashchuk, O.V., & Kutsenko, V.I. (2015). Forsait novykh mekhanizmv rozv'iazannia sotsioekolohichnykh problem u konteksti staloho rozvytku [Foresight of new mechanisms for solving socio-environmental problems in the context of sustainable development]. *Zbirnyk naukovykh prats Cherkaskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Serii: Ekonomichni nauky – Collection of scientific works of the Tcherkasy state technological university. Series: Economic Sciences*, 40(3), 11-19 [in Ukrainian].

2. Kutsenko, V., Harashchuk, O., & Yevtushenko, H. (2017). Sotsialnyi rozvytok u konteksti poperedzhennia tekhnohennykh y ekolohichnykh nebezpek [Social development in the context of the prevention of the technogenic and ecological dangers]. *Ekonomika prirodo koristuvannâ i ohoroni dovkillâ*, 3, 27-34 [in Ukrainian].

3. Tretiak, V.P., & Pokolodna T.V. (2016). Analiz pidkhodiv do formuvannia stratehii sotsialno-ekonomichnoho rozvytku derzhavy [Analysis of approaches to the formation of the strategy of socio-economic development of the state]. *Social'na ekonomika*, 2, 151-156 [in Ukrainian].

4. Bohuslavska, S.I. (2015). Problemy finansuvannia rozvytku sotsialnoi sfery mist Ukrainy [Problems of financing the development of the social sphere of Ukrainian cities]. *Visnik Universitetu bankiv's'koï spravi*, 3, 138-142 [in Ukrainian].

5. Lantukh, K.O. (2018). Osoblyvosti biudzhethnoho finansuvannia sotsialnykh funktsii derzhavy na suchasnomu etapi rozvytku Ukrainy [Features of budgetary financing of social functions of the state at the present stage of development of Ukraine]. *Biznes Inform*, 10, 247-254 [in Ukrainian].
6. Fedoryshyn, V.S. (2015). Udoskonalennia finansuvannia sotsialnoho rozvytku terytorialnykh hromad na zasadakh reformuvannia komunalnoi vlasnosti [Improving financing of social development of territorial communities on the basis of communal property reform]. *Visnik Odes'kogo nacional'nogo univertsitetu, Seriya : Ekonomika. Vol. 20, 6*, 188-192 [in Ukrainian].
7. Oriientovanist na liudynu – novyi etap dlia rozumnykh mist [Focusing on people is a new stage for smart cities] (2015) *Velyka Ideya*. Retrieved from <https://biggggidea.com/practices/1435> [in Ukrainian].
8. «Hromadskyi biudzheth»: realizovuiemo idei liudei za biudzhethni koshty [«Public Budget: We implement people's ideas from the budget»] (2018). Retrieved from <http://hadiachnews.com.ua> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 12 грудня 2019 року